

Освітнє середовище ВНЗ у підготовці майбутнього вчителя іноземних мов

(На прикладі Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»)

Віктор ДОКАШЕНКО,

доктор історичних наук, професор,
директор Горлівського інституту іноземних мов,

Любов ЗЕНЯ,

доктор педагогічних наук, професор кафедри
лінгводидактики і методики викладання іноземних
мов, заступник директора з науково-педагогічної
і методичної роботи Горлівського інституту
іноземних мов

У контексті модернізації освітньої галузі актуалізується питання вдосконалення професійної підготовки майбутніх педагогів, зокрема вчителів іноземних мов. Ця підготовка може бути ефективною за умов, якщо вона реалізується в освітньому середовищі, що функціонує з урахуванням загальних закономірностей розвитку вищої педагогічної освіти та напрямів модернізації іншомовної освіти (М.Коляда, В.Костіна, О.Остапчук, Г.Полякова, О.Солом'яний, Т.Ткач, А.Ткачук, Г.Хоружий та ін.).

Аналіз досліджень останніх років засвідчує, що освітнє середовище вищого навчального закладу все більше привертає увагу науковців як складна синергетична система, яка потребує наукового осмислення і вдосконалення з метою підвищення якості підготовки фахівців (О.Криуліна, Т.Лепейко, Й.Пассов, Н.Спічка та ін.).

Згідно визначення в педагогічному словнику, «середовище педагогічне» – це спеціально створена відповідно до педагогічних цілей система організації життєдіяльності дітей, спрямована на формування їхнього ставлення до світу, людей і один до одного [3, с. 142]. У дослідженнях феномену педагогічного середовища науковці визначають це поняття як «освітнє середовище» (В.А. Ясвін), «навчальне та виховуюче середовище» (Г.Б. Корнетов), «навчальне культурне середовище» (С.Ф. Сергєєв).

Згідно з ідеями В.А. Ясвіна, освітнє середовище (або середовище освіти) є «системою впливів та умов формування особистості за заданим зразком, а також можливостей для її розвитку, які має соціальне та просторово-предметне оточення» [8, с. 14]. Г.Б. Корнетов вважає, що освітнє середовище – це

той виховний простір, в якому здійснюється педагогічно організований розвиток особистості [4, с. 23]. С.Ф. Сергєєв розглядає середовище як дійсність, представлену процесом конструювання взаємин людини з реальністю. Науковець висловлює думку, що основним її механізмом є «взаємодія учасників педагогічного процесу між собою в межах шкільної організації зі спеціально організованою системою засобів та методів, які зберігають і відображають культурний досвід людства у певній сфері знання з метою набуття особистого досвіду для спрямованої модифікації поведінки» [6, с. 22].

Культурне навчальне середовище розглядається також як «сукупність умов, які забезпечують певний педагогічний результат» (О.Роганов) або як «певну морально-психологічну обстановку, що підсилена комплексом заходів організаційного, методичного, психологічного характеру» (В.О. Сластьонін та ін.) [там само, с. 63].

На складність природи освітнього середовища, її багатофакторність і багатокомпонентність вказує О.Артюхіна, досліджуючи його як цілісність, що має три структурні рівні організації:

– *освітнє середовище* як динамічна цілісність, що інтегрує взаємодію просторових відносин архітектурного, матеріально-технічного, соціокультурного (гуманітарного), інформаційного, педагогічного середовищ;

– *освітнє середовище* як сукупність побудованих за концентричним принципом компонентів: освітнє середовище кафедри, факультету, курсу, групи, середовище установи, в якій реалізується освітньо-виховний процес;

– *освітнє середовище* вищого навчального закладу як духовна спільність, що постає в міжкультурній

взаємодії і сприяє професійно-особистісному становленню майбутнього фахівця. Причому своєрідним стрижнем освітнього середовища є ціннісна спільність і традиції вищого навчального закладу [5, с. 59].

Отже, узагальнюючи наявні визначення, можна констатувати, що педагогічне середовище у будь-якому його трактуванні передбачає розвиток особистості з огляду на цілі навчання та оптимальні умови для його забезпечення.

Основою розвитку освітнього середовища, що становить умову самореалізації особистості студента в навчальному процесі, більшість учених вважає культурологічний підхід. Йдеться про формування *культуротворчого середовища* ВНЗ, що забезпечує прояв і розвиток творчого потенціалу особистості студента (Л.Ордіна); *культуровідповідного освітнього середовища*, зміст якого спрямований на розвиток людини, яка проявляє свою індивідуальність, здатна до культурного саморозвитку і самовизначення у світі культурних цінностей (Є.Бондаревська, Й.Пассов); *полікультурного середовища*, компоненти якого використовують суб'єкти освітнього процесу для створення полікультурних значень, смислів і цінностей у процесі взаємодії й перетворення предметної (навчальної, професійної) діяльності (В.Руденко) тощо.

Метою статті є аналіз освітнього середовища Горлівського інституту іноземних мов (ГІІМ), побудованого з опертям на системний підхід до проектування навчально-виховного процесу, та висвітлення перспектив його розвитку для організації професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов.

Освітнє середовище професійної підготовки учителя іноземної мови варто розглядати на основі моделі, запропонованої Н.А. Спічко [7]. З опертям на цю модель виокремимо чотири компоненти: *суб'єкти освітнього процесу*, якими є студент і викладач; *соціальний компонент*, який складають інші студенти, їхні ровесники, викладачі інших дисциплін, учні та вчителі, з якими студент взаємодіє під час педагогічної практики, батьки учнів, а також носії мови; *просторово-предметний компонент*, представлений аудиторіями та іншими приміщеннями, де студенти оволодівають змістом навчання, матеріалізованим у технічних та нетехнічних засобах (підручниках, навчальних посібниках, додатковому дидактичному матеріалі, аудіо-, відео- і комп'ютерній техніці); *технологічний компонент*, до якого належать прийоми і технології професійної підготовки.

У цій моделі фіксуються компоненти системи професійної підготовки до навчання іноземної мови учнів загальноосвітніх навчальних закладів і характеризуються спеціальні умови її реалізації під час навчально-виховного процесу. У ній представлено мету професійної підготовки майбутнього вчителя іноземних мов [2], зміст навчання, прийоми і технології, що забезпечують певний стиль

Шевченківські дні
в Горлівському інституті іноземних мов

навчальної діяльності студента та педагогічний стиль викладача, а також стиль їхньої взаємодії як суб'єктів навчально-виховного процесу.

Досягнення запланованого результату забезпечується соціальним і просторово-предметним оточенням, міждисциплінарним характером навчання, відповідними засобами та технологіями, а також реальним іншомовним середовищем – спілкуванням (усним та писемним) із носіями мови, використанням автентичних джерел інформації тощо. Це освітнє середовище має сприяти усвідомленню мети, завдань, змісту і специфіки організації навчання іноземної мови на різних ступенях загальноосвітніх навчальних закладів.

Студенти і викладачі взаємодіють як суб'єкти навчального процесу в полілінгвальному та полікультурному освітньому середовищі, оскільки предметом педагогічної взаємодії є мови глобального спілкування. Саме мовна освіта розглядається вченими як найбільш значуща для формування ціннісних орієнтацій особистості в конкретному світі, розширення її освітніх та соціальних можливостей.

З огляду на те, що розвиток особистості, яка перебуває щонайменше серед двох лінгвокультур, здійснюється на основі власного світобачення та світорозуміння і передбачає сприйняття та рефлексію власних цінностей і суспільних взаємозв'язків [1, с. 6–7]. Особистісне зростання як важлива передумова професійного становлення є завершальним етапом соціалізації, одним із найважливіших компонентів якої постає психологічна готовність до обраної професії (Л.Артемова, І.Бех, В.Загвязинський, І.Зубкова, Т.Казанцева, Є.Кайрис, В.Киричук, О.Кучерявий, Є.Научитель, О.Орлов, О.Остапчук, Н.Петрова, Л.Петровська, Т.Печериця, Т.Резнік, І.Рудницька, Е.Саливон, О.Солодухова та ін.).

Формуванню психологічної готовності до професії вчителя має передувати спеціальна підготовка, метою якої є насамперед самопізнання і саморозвиток. Питання розуміння життєвих цінностей, аналіз адаптивних можливостей студентів щодо професії вчителя, сприйняття ними майбутньої

професії перебувають у компетентності психологічного супроводу педагогічного процесу, про необхідність якого вказується у спеціальній літературі (Л.Артемова, І.Баєва, В.Білогур, А.Бондаренко, Н.Войтович, В.Гавенко, М.Євтух, Т.Завгородня, Б.Коссов, В.Ликова, Й.Пассов, І.Романова, Н.Чепелева, Т.Чернікова та ін.).

Психологічний супровід у нашому університеті передбачає психопрофілактичну, психодіагностичну, психокорекційну, консультативну та просвітницьку діяльність з роз'ясненням актуальних проблем та методів психології, основною метою яких є сприяння саморозумінню, самоусвідомленню, самоприйняттю, особистісному і професійному саморозвитку. Розкриємо її зміст.

Індивідуальне психологічне консультування студентів та викладачів ПІМ, розвивальний потенціал якого реалізується через діалогічні стратегії у психотерапевтичному спілкуванні студента і психотерапевта, атмосферу суб'єкт-суб'єктного партнерства, емпатії, сприяння активності студента, ціннісного прийняття ним своєї унікальності і права не бути схожим на інших, визнання своїх творчих можливостей і необмеженого потенціалу до саморозвитку. Окремою формою психологічного консультування є спілкування зі студентами через електронну пошту з питань і проблем, які їх хвилюють.

Тренінгові практики з метою підвищення рівня психологічної грамотності серед студентів і викладачів. Вони мають форму науково-методичних семінарів, лекцій-бесід, «круглих столів», колоквиумів і власне тренінгів. Викладачі кафедри психології (завідувач – доцент І.А. Андрєєва) впродовж навчального року проводять засідання «круглих

столів», на яких обговорюються актуальні питання саморозвитку та міжособистісної взаємодії. Для студентів I-II курсів проводяться тренінгові заняття та майстер-класи.

Моніторинг психологічного стану студентів першого курсу, їх адаптації до умов навчання у ВНЗ; вивчення мотивів першокурсників щодо вибору ВНЗ, їхніх уявлень і шляхів інформування про майбутню професію, динаміки змінення у студентів ставлення до неї у процесі професійної підготовки; діагностика особистісних якостей студентів та відстеження характеристик їхнього особистісного і професійного саморозвитку.

Заходи, спрямовані на підвищення рівня психологічної грамотності, самопізнання, самоаналізу майбутніх учителів: публікації у міській газеті «Кочегарка», в інститутській газеті «Nota Bene», на сайтах Інституту (<http://forlan.org.ua>) та міста Горлівки (<http://gorlovka.ua/>; <http://gorlovka.dn.ua/>; <http://gorlovka.me/>).

Формуванню особистісних якостей, зокрема толерантності, ключових і професійних компетентностей, особливо професійно-орієнтованої міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності, сприяє міжнародна діяльність ПІМ. Процес професійної підготовки охоплює зразки автентичних комунікативних ситуацій через спілкування з носіями мови та стажування в країнах, мова яких вивчається. Студентів залучають до виконання наукових та освітніх проектів і програм, викладачі і студенти отримують міжнародні гранти. У 2012 р. доцент кафедри граматики та практики мовлення М.Ю. Шкурпат пройшла стажування в університеті Луїсвіллу (штат Кентуккі, США) за рахунок Гранту «Літні інститути американознавства» за напрямом

«Сучасна американська література» Фонду ім. Фулбрайта, старший викладач кафедри граматики та практики мовлення Ю.Ф. Гордієнко отримала персональний Грант Міжнародної організації IREX «University Administrating: Leadership Development».

Лідером у грантовій діяльності ПІМ є колектив кафедри зарубіжної літератури (завідувач – доцент О.В. Жарікова), який у 2013 р. втретє отримав Грант Міжнародного Фонду «Русский мир» для реалізації проекту «Російська література в сучасному світі: проблеми вивчення і викладання». Створення логічної, поетапної системи викладання іноземних мов з використанням сучасних європейських та світових технологій навчання й оцінювання дозволяє забезпечити високий рівень володіння іноземною мовою, що засвідчують результати складання студентами екзаменів за всесвітньо визнаними моделями Кембриджського екзаменаційного синдикату (екзамени PET, FCE,

Використання інтерактивних технологій під час навчання іноземних мов

САЕ), DELF-DALF та Інституту Гете. З 2009 р. студенти ПІМ вивчають дисципліни гуманітарного циклу англійською мовою («Історія України», «Вступ до літературознавства», «Аналіз художнього тексту», «Логіка», «Філософські питання мовознавства», «Історія педагогіки», «Практична психологія»).

Підвищенню ефективності освітнього середовища сприяє і співпраця ПІМ з Посольством Франції в рамках міжнародного проекту «Удосконалення змісту та структури іншомовної освіти у педагогічному ВНЗ в контексті європеїзації мовної освіти України», який розробляється спільно з Університетом Франсуа Рабле в Турі (Франція). Нині цей освітній проект виходить на новий рівень в рамках співпраці з Міжнародною асоціацією університетів-франкофонів.

У ПІМ створено два стратегічних наукових альянси:

– «Історичні дослідження: повоєнний тоталітаризм в Європі», що розробляється кафедрою вітчизняної та зарубіжної історії спільно з Краківською академією ім. А.Ф. Моджевського (Польща);

– «Інтерактивні педагогічні технології» (кафедра педагогіки), що розробляється спільно з Технічним університетом Софії (Болгарія).

Інститут уклав 28 угод про співробітництво із закордонними університетами-партнерами. В рамках укладених угод робота спрямована на обмін досвідом з питань подальшого вдосконалення та зближення навчальних планів підготовки бакалаврів, спеціалістів; підвищення ефективності навчального процесу шляхом використання сучасних методів навчання з оперттям на широке застосування новітньої комп'ютерної інформаційно-вимірювальної техніки; обмін методичними матеріалами, навчальними посібниками й підручниками; обмін студентами та викладачами.

Співпраця із зарубіжними ВНЗ-партнерами передбачає проведення спільних наукових досліджень в галузях, що мають взаємний інтерес; обмін передовою науковою інформацією згідно з погодженою тематикою співробітництва; організацію спільних наукових та науково-практичних семінарів і конференцій із залученням зацікавлених організацій і фірм та спільну видавничу діяльність, випуск збірників наукових статей, монографій, підручників і навчальних посібників.

Викладацький склад ПІМ, більша половина якого має наукові ступені, системно і планоно працює над підвищенням свого наукового рівня. За останній рік захищено дві докторські та 13 кандидатських дисертацій, підготовлено до захисту три докторські та 10 кандидатських дисертацій. У ПІМ відкрито аспірантуру за вісьмома спеціальностями, в якій навчаються 55 аспірантів і 49 здобувачів. Зростання кількості штатних докторів наук відкриває нові

перспективи для розширення переліку спеціальностей аспірантури.

На базі ПІМ видаються фахові збірники наукових праць «Східнослов'янська філологія» (головний редактор – професор С.О. Кочетова) та «Грані історії» (головний редактор – професор В.М. Докашенко). Подано на реєстрацію новий збірник «Лінгвістичний вісник», співзасновниками якого є Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди та Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова (головний редактор – професор І.А. Герасименко).

Пріоритетними напрямами наукової діяльності ПІМ є питання: «Регіональна історія та історичне краєзнавство», що реалізується в межах наукової школи професора В.М. Докашенка; «Закономірності функціонування та розвитку мов», представлений науковою школою професора А.Р. Габідулліної; «Проблеми розвитку людського потенціалу», в якому здійснюють дослідження професори С.О. Кочетова, Т.М. Марченко, І.А. Герасименко, Я.М. Бельмаз, О.А. Бочарова, доценти Л.Я. Зеня, С.В. Роман, І.А. Андрєєва. На кафедрах розробляється 14 фундаментальних та 12 прикладних наукових тем. За результатами досліджень впродовж останнього року опубліковано чотири монографії, 614 статей у фахових збірках наукових праць, 71 статтю в зарубіжних виданнях, 725 студентських статей і тез доповідей, проведено 14 міжнародних наукових конференцій.

Стиль педагогічної взаємодії в процесі професійної підготовки вчителя іноземної мови в ПІМ може бути охарактеризований як особистісно орієнтований, який демонструє гуманізацію відносин учасників навчального процесу; відмову від авторитарного стилю викладання і жорсткої регламентації діяльності студентів; відхід від монологу й домінування таких форм навчальної діяльності, як діалог і полілог. За допомогою діалогічних методів

Координатор Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (США) Келлі Деніелз зі студентами Горлівського інституту іноземних мов під час семінару з розвитку якостей лідера

навчання створюється атмосфера психологічного комфорту для учасників навчального процесу, встановлюються партнерські взаємини й забезпечується можливість інтелектуальної співтворчості.

Перспективи розвитку ефективного освітнього середовища ПІМ полягають у формуванні в студентів позитивної мотивації, розвитку професійних і особистісних якостей, необхідних для реалізації навчання іноземних мов у сучасних загальноосвітніх закладах; використанні сучасних технологій навчання як способів забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників навчально-виховного процесу; організації навчально-виховного процесу з урахуванням загальнонавчальних дидактичних і методичних принципів, а також принципів гнучкості, інтегративності, мотивації пошуково-дослідницької діяльності, суб'єктної активності й розвитку креативності студента.

Література

1. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: пособие для учителя / Н.Д. Гальскова. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М.: АРКТИ, 2004. – 192 с.
2. Зеня Л.Я. Програма інтегрованого курсу «Навчання іноземних мов у старшій профільній школі» для професійно-методичної підготовки / перепідготовки вчителів іноземної мови (спец. 7.010103 «Педагогіка і методика середньої освіти. Мова та література») / Л.Я. Зеня. – Горлівка: Вид-во ГДПІМ, 2007. – 108 с.
3. Коджаспирова Г.М. Педагогический словарь: для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М.: Изд. центр «Академия», 2001. – 176 с.
4. Корнетов Г.Б. Педагогическая среда: потенциал и проектирование / Г.Б. Корнетов // Школьные технологии. – 2006. – №3. – С. 23–32.
5. Роганова М.В. Виховання духовної культури у студентів вищих навчальних закладів в інтегрованих групах навчання: теорія і практика: [Монографія] / М.В. Роганова. – Краматорськ, 2010. – 426 с.
6. Сергеев И.С. Как организовать проектную деятельность учащихся: практ. пособие для работников общеобразовательных учреждений / И.С. Сергеев. – [3-е изд., испр. и доп.]. – М.: АРКТИ, 2006. – 80 с.
7. Спичко Н.А. Образовательная среда в обучении иностранным языкам / Н.А. Спичко // Иностранные языки в школе. – 2004. – №5. – С. 44–48.
8. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В.А. Ясвин. – М.: Смысл, 2001. – 365 с.

Анотації

Віктор ДОКАШЕНКО, Любов ЗЕНЯ

Освітнє середовище ВНЗ у підготовці майбутнього вчителя іноземних мов (На прикладі Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаського державний педагогічний університет»)

У статті розглянуто модель ефективного освітнього середовища для професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов. Охарактеризовано

особистість студента і викладача крізь призму їхньої педагогічної взаємодії в навчальному процесі. Наголошено на значенні психологічного супроводу навчального процесу для саморозвитку студента, міжнародної діяльності вищого навчального закладу як факторів, що сприяє формуванню міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності майбутніх учителів іноземних мов, наукової діяльності викладачів як основи функціонування освітнього середовища.

Ключові слова: освітнє середовище, вчитель іноземної мови, професійна підготовка, психологічний супровід, міжкультурна іншомовна комунікативна компетентність.

Віктор ДОКАШЕНКО, Любов ЗЕНЯ

Образовательная среда вуза в подготовке будущего учителя иностранных языков (На примере Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»)

В статье рассмотрена модель эффективной образовательной среды для профессиональной подготовки будущих учителей иностранных языков. Охарактеризована личность студента и преподавателя сквозь призму их педагогического взаимодействия в учебном процессе. Подчеркнуто значение психологического сопровождения учебного процесса для саморазвития студента, международной деятельности высшего учебного заведения как фактора, который способствует формированию межкультурной иноязычной коммуникативной компетентности будущих учителей иностранных языков, научной деятельности преподавателей как основы функционирования образовательной среды.

Ключевые слова: образовательная среда, учитель иностранного языка, профессиональная подготовка, психологическое сопровождение, межкультурная иноязычная коммуникативная компетентность.

Viktor DOKASHENKO, Lyubov ZYENYA

The educational environment of higher educational establishment in training of future teachers of foreign languages (Through the example of Horlivka State Pedagogical Institute of Foreign Languages HSEE «Donbass State Pedagogical University»)

The model of the effective educational environment for the future foreign languages teachers' professional training is examined in the article. The authors characterize a student and a teacher through their pedagogical interaction in the education process. The psychological support of the education process, the higher educational establishment international activities as the factor that promotes forming of the future foreign languages teachers' intercultural foreign language communicative competence and lecturers' scientific work as the basis of the educational environment functioning have been singled out as the objects of examining.

Keywords: educational environment, foreign language teacher, professional training, psychological support, intercultural foreign language communicative competence.